

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Upplevelser av ett tallrikssvinnprojekt i skolmåltiden

Vad motiverar elever till förändrat beteende?

Lena Bergman

Helena Johansson

Kandidatuppsats 15 hp
Program Lärarprogrammet – Hem- och konsumentkunskap
Vt 2015
Handledare: Mia Prim
Examinator: Monica Petersson
Rapportnummer: VT15-04

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR KOST- OCH IDROTTSVETENSKAP

Kandidatuppsats 15 hp

Rapportnummer:	VT15-04
Titel:	Upplevelser av ett tallriksvinnprojekt i skolmältiden.
Författare:	Lena Bergman & Helena Johansson
Program:	Läroprogrammet med inriktning Hem- och konsumentkunskap.
Nivå:	Grundnivå
Handledare:	Mia Prim
Examinator:	Monica Petersson
Antal sidor:	33 (inklusive bilagor)
Termin/år:	Vt2015
Nyckelord:	Matsvinn, Tallriksvinn, Attityder, Beteende

Sammanfattning

EU har som ett av miljömålen att inom medlemsländerna minska matsvinnet med 20 % till år 2020 utifrån 2010 års nivå. Därigenom har Sveriges regering gett i uppdrag till Jordbruksverket, Livsmedelsverket och Naturvårdsverket att initiera diverse projekt med syfte att minska matsvinnet. Som ett led i detta har man i kommunerna bland annat blivit ålagda att bedriva tallrikssvinnprojekt för att bidra till att Sverige når miljömålen. Med bakgrund av detta har denna studie tagit form.

Syftet med studien är att utvärdera elevers upplevda beteendeförändring i samband med ett tallriksvinnprojekt i skolmatsalen och att ta reda på vilka faktorer som fått dem motiverade till att slänga mindre mat. Det är en kvalitativ studie där två fokusgrupper har använts för att ta reda på om elever i årskurs 6 på en högstadieskola i Alingsås har upplevt en beteendeförändring i samband med ett tallriksvinnprojekt i skolans matsal. Elever har fått möjlighet att fritt uttrycka sina tankar och funderingar. I samtalen framkom att eleverna upplevt en beteendeförändring tack vare tallrikssvinnprojektet och att faktorer som delaktighet, information och belöning är viktiga för motivationen till att minska sitt tallrikssvinn. Den bakomliggande motivationen till att förändra sitt beteende skilde sig åt mellan eleverna och visar på att det behövs flera alternativa vägar för att nå fram med budskapet om att minska mängden slängd mat. Studiens resultat visar på att tallrikssvinnprojektet har bidragit till att eleverna har ändrat sitt beteende och därmed slänger mindre mat. En förutsättning för elevernas beteendeförändring bygger på att de delges kunskap om vad tallrikssvinnet har för påverkan på miljö och ekonomi, samt att de själva kommer till insikt kring betydelsen av det egna beteendet.

Förord

Först och främst vill vi tacka elever, pedagoger och rektorer på skolan där studien utfördes för att de gjorde denna studie möjlig. Vi vill även tacka ISS Måltidsservice för att de har uppmuntrat till studien och delgivit oss information.

Vi tackar nära och kära för att de har bistått oss med förståelse, tålamod och humor.

Sist, men inte minst, riktar vi ett stort tack till vår handledare Mia Prim för goda råd och givande vägledning under studiens gång.

Arbetsfördelningen mellan oss två författare under arbetsprocessen synliggörs nedan i en fristående tabell.

Arbetsuppgift	Procent utfört av Lena/Helena
Litteratursökning	50/50
Planering och genomförande av fokusgrupper	50/50
Transkribering/analys	50/50
Skrivande	50/50
Layout	50/50

Innehållsförteckning

Introduktion	5
Syfte och frågeställning	5
Bakgrund	6
Definitioner av svinn	6
Mål med minskat matsvinn	7
Skolrestauranger och matsvinn	7
Tidigare svinnprojekt inom skolmåltiden	7
Tallriksvinnprojektet i Alingsås	9
Faktorer som påverkar beteendeförändringar	10
Beteende	10
Metod	13
Design	13
Urval	13
Datainsamling/dataproduktion	13
Databearbetning och analys	14
Metodologiska överväganden	14
Etiska överväganden	15
Resultat	17
Miljö	17
Information	17
Motivation	18
Reflektion kring det egna beteendet	18
Sammanfattning av resultat	19
Diskussion	21
Metoddiskussion	21
Resultatdiskussion	22
Slutsatser och implikationer	25
Referenser	27
Bilaga 1	
Bilaga 2	
Bilaga 3	
Bilaga 4	

Introduktion

Förutsättningarna för mänskligt liv är mat och en kosthållning som innehåller alla näringsämnen och för att få mat måste livsmedel produceras. Produktion av livsmedel påverkar miljön då den innebär växthusgasutsläpp i atmosfären, bidrar till försurning av mark och sjöar samt övergödning av hav och åar (Engström, 2006). Dessutom bidrar livsmedelsproduktionen till att gifter sprids i form av bekämpningsmedel vilket bidrar till att utarmar vår biologiska mångfald (Wallman et al., 2013). kräver även mycket vatten (Lundqvist et al., 2008) och inte sällan produceras den mat vi äter i Sverige i länder där vattentillgången är begränsad. För att producera livsmedel krävs vatten, energi och åkermark och att hushålla med dessa resurser är nödvändigt sett ur ett hållbarhetsperspektiv. För att lyckas med detta krävs samarbete både på ett internationellt och nationellt plan. Enligt siffror från FN-organet FAO (2011) går en tredjedel av den mat som produceras i världen förlorad vilket motsvarar cirka 1.3 miljarder ton per år. Beräkningar från EU (2014) indikerar att det inom länderna i EU slängs cirka 100 miljoner ton mat i onödan per år. Siffror som, om inget görs, kommer att år 2020 ha stigit till 126 miljoner ton. Beräkningar gjorda av SMED (2014) visar att utav det drygt en miljon ton matavfall som slängs i Sverige varje år är en stor del matsvinn, det vill säga mat som med anpassad hantering skulle kunna användas. Utav denna mängd utgör matavfallet ifrån svenska skolkök cirka fyra procent. Beräkningarna är osäkra och sannolikheten är stor att den verkliga mängden är större. Kostnaderna för tallriksavskrapet är 77 öre per dag och elev, vilket motsvarar att en total kostnad mellan 100 och 300 miljoner kronor per år (Naturvårdsverket, 2009). För att minska denna kostnad krävs insatser såsom projekt på skolor med mål att få elever motiverade till att minska den mängd mat de slänger och få dem att bibehålla den nya lägre nivån. Något som utförts på skolor runtom i landet (Haglund, 2013), så även i Alingsås kommun.

Syfte och frågeställning

Syftet med studien är att utvärdera elevers upplevda beteendeförändring i samband med ett tallriksvinnprojekt i skolmatsalen och att ta reda på vilka faktorer som har motiverat dem till att slänga mindre mat?

Bakgrund

I denna del av studien följer en presentation av definitioner på svinn, mål med minskat svinn, skolrestauranger och matsvinn, exempel på tidigare svinnprojekt i skolmåltiden, samt tallrikssvinnprojektet i Alingsås.

Definitioner av svinn

Det finns ett flertal tolkningar av vad svinn är och i studier använder man sig ofta av olika definitioner. I denna studie används definitionen ”tallrikssvinn” som både matsvinn och oundvikligt avfall av mat från tallriksavskrap. Hushållningssällskapets (2014) definitioner av matsvinn, matavfall och tallrikssvinn redovisas i Figur 1.

Definition	Tolkning
Matsvinn	Mat som kunde ha ätits men av olika anledningar blivit avfall. Det gäller mat som utifrån våra kulturella normer anses ätbara.
Matavfall	Begreppet innefattar både matsvinn och oundvikligt matavfall som till exempel skal, ben och kaffesump.
Tallrikssvinn	Innefattar både matsvinn och oundvikligt avfall av mat från tallriksavskrap. Beroende på sortering innefattas ibland servetter i tallrikssvinnet.

Figur 1. Tolkning av, för studien, relevanta svinn.

Två forskningsrapporter (BIO IS, 2010; Gustavsson et al, 2011) visar på nödvändigheten av att ta fram gemensamma definitioner på olika former av svinn. I BIO IS (2010) rapport lyfts även nödvändigheten av att ta fram standardiserade mätningmetoder för matavfall, införande av rapporterings plikt och riktade informationskampanjer. Informationen skall bidra till att öka medvetenheten kring matavfallets konsekvenser och uppmuntra till ett förändrat beteende så att minskningen av matavfallet blir bestående, något som även Gustavsson et al. (2011) förespråkar.

Mål med minskat matsvinn

EU har som mål att minska mängden matsvinn med 20 % till år 2020 jämfört med nivån år 2010, där av har Sveriges regering i regleringsbrevet för 2013 ålagt Livsmedelsverket, Jordbruksverket och Naturvårdsverket att under en treårsperiod genomföra en rad olika insatser för att minska matsvinnet. Dessa åtgärder skall redovisas 31 mars 2016 (Naturvårdsverket 2014) och i en sammanställning över förslag på aktiviteter som är ålagda kommunerna finner man bland annat följande förslag (Naturvårdsverket 2015).

- ”Öka invånarnas medvetenhet om och förståelse för matsvinnets betydelse för miljön och ekonomin. Ett sätt är att kommunerna arbetar med livsstils- projekt som inkluderar matsvinn. Ett annat sätt är att i samband med införande av separat matavfallsinsamling informera om vikten av att minska matsvinnet.
- Ta fram planer för hur man i den kommunala verksamheten (t ex skolor, omsorg) kan minska matavfall och svinn och få till stånd samarbeten mellan skolledning, pedagoger, kostansvariga, inköpare, avfallsbolag m fl.
- Utbilda och informera skolkök och storkök i kommunens verksamheter om vikten av att minska svinn och hur de kan gå till väga.” (s. 8)

Skolrestauranger och matsvinn

På skolorna finns den generation som skall ta över miljöansvaret inför framtiden. Enligt Skolinspektionen utgör skolmåltiden en del av utbildningen och ger en möjlighet att på ett pedagogiskt sätt involvera eleverna och lära dem om konsekvenserna av tallrikssvinn. Då skolköken slänger cirka 30 000 ton mat per år varav hälften beräknas vara matsvinn är insatser nödvändiga (Dunsö et al, 2013). I Naturvårdsverkets rapport (2014) presenteras siffror baserade på beräkningar ifrån en studie gjord i Tyresö kommun år 2008. Kostnaderna för tallriksavskrap uppskattas till mellan 100 och 300 miljoner kronor per år, vilket innebär att tallriksavskrapet i genomsnitt ligger på en kostnad av 77 öre per dag och elev och att skolmat serveras 180 dagar per år. Därmed utgör skolköken en viktig arena för att nå de uppsatta målen, både vad det gäller att komma till rätta med mängden slängd mat och att nå en viktig målgrupp.

Tidigare svinnprojekt inom skolmåltiden

I Sverige har det både inom den statliga, kommunala och privata skolverksamheten startats kampanjer för att minska matsvinnet. Erfarenheter ifrån Göteborgs Stad Miljöförvaltningen (2010) visar på saker som varit mindre bra rörande matsvinn projekt i bland annat skolor. Vid tidsbegränsade projekt blir bristen på kontinuitet lidande, något som är en förutsättning för att långsiktigt ändra på ett beteende. Vidare nämns vikten av att involvera pedagoger som en resurs när det gäller att jobba med elevernas attityder, men även nödvändigheten av stöd ifrån rektorer anges som en förutsättning för att pedagoger skall kunna prioritera frågan i sin undervisning. Här följer exempel på tallrikssvinnkampanjer med syfte att visa på vad som gjorts ute i landet.

Lexbyskolan i Partille

År 2012 lyckades Lexbyskolan i Partille minska tallrikssvinnet med 75 % genom att synliggöra svinnet, vilket uppmärksammandes av Partille tidning i en artikel av Lönnehed (2012, 18 oktober). Istället för två hål i en bänkskiva placerade man en vit plasthink i vilken den överblivna maten skulle slängas. Det var kostekonomen Linda Karlsson, som även är hem- och konsumentkunskapslärare, som fick idén ifrån en skola i Östersund där de införde femlitershinkar istället för dolda sopsäckar och lyckades på så sätt minska svinnet med tre fjärdedelar. På Lexbyskolan serveras det fyra rätter och salladsbuffé, ett utbud som gav stora svinnmängder. Med hjälp av delaktighet ifrån elevrådet, skyltar med information samt införandet av hinkarna synliggjordes mängden slängd mat vilket även Modin (2011) föreslår som en åtgärd för att göra elever medvetna om mängden slängd mat vilket eventuellt kan bidra till att påverka deras beteende till att slänga mindre mat.

I Skolmatsakademiens blogg skriver Brunn (2015) om ytterligare ett projekt som har genomförts under våren 2015. Det har instiftats ett miljöråd på skolan bestående av elever ifrån olika årskurser, en pedagog och skolans köksmästare vid namn Sara Nilsson, som inte arbetade under det tidigare projektet 2012. Under 2015 har en film spelats in som skall bidra till att uppmärksamma alla elever på hur mycket mat som slängs i skolrestaurangen. Matsvinnet ligger på 72 kilo i veckan och målet är att med filmens hjälp få ned det till 60 kilo i veckan och ligga kvar på den nivån i minst fyra veckor. Detta är en del av miljöcertifieringen ”Grön flagg” som skolan arbetar med. Miljörådet är både medvetna om orättvisorna vad det gäller fördelningen av jordens mat och att de ekonomiska implikationerna av matsvinnet är stora. Man har valt att i filmen föra fram budskapet kring de ekonomiska konsekvenserna då man ser detta som det starkaste argumentet för att få så många som möjligt engagerade.

Bjurhovdaskolan i Västerås

I rapporten Minska matsvinnet i kommunen (Haglund, 2013) presenteras Bjurhovdaskolan i Västerås som ett gott exempel på en kommunal grundskola som har lyckats minska sitt matsvinn i samband med ett matsvinnprojekt. Skolan vann EU-pris år 2011 då de lyckades att minska sitt matsvinn med 49 %. Projektet inleddes med att tallrikssvinnet mättes i smyg under en månads tid, snittet hamnade på 11 kg per dag. I samband med invigningen av den nya matsalen kommunicerades snittet på 11 kg till elever och lärare och utifrån denna mängd uppmanades matgästerna att försöka minska på maten de slängde.

Vidare beskriver Haglund (2013) i sin rapport hur man lyckades visualisera tallrikssvinnet genom att ställa fram en vagn med torrvaror motsvarande den vikt av maten som slängts. I kombination med detta tillverkade eleverna ett rör i samarbete med träslöjdläraren. De dagar då det slängdes mindre mat än 11 kg lades motsvarande antal bollar i röret, exempelvis den dagen tallrikssvinnet var 8 kg lade man 3 bollar i röret. I anslutning till att röret var fullt spelades musik upp i skolans internradiosystem och eleverna fick den utlovade överraskning som exempelvis kunde vara hembakta bullar och saft. I internradiosystemets radioshow presenterades även vilken mat som serverats vilken dag och hur mycket som slängts den dagen. Vad som är talande för Bjurhovdaskolans projekt är tydlighet, delaktighet och att resultatet ifrån projektet blivit bestående. Initialt fick eleverna en belöning men det har nu lagts åt sidan, liksom röret som bara plockas fram då och då som en påminnelse. Man har en fortsatt kommunikation kring svinn för att bibehålla svinnmängderna på en låg nivå motsvarande ett snitt på cirka 6 kilo. Vidare arbetar man med motivation och medvetenhet

kring matsvinn på ett sätt som skall förhindra att eleverna inte ska känna att de inte vågar slänga mat om de behöver.

Tallriksvinnprojektet i Alingsås

Sveriges skolrestauranger drivs av kommunala eller privata aktörer och på den skola där studien utförts är det ISS måltidsservice, ett privat företag, som ansvarar för matproduktionen.

Köket där maten tillagas är ett centralkök och totalt tillagas det cirka 4000 portioner dagligen beroende på vilken rätt som står på menyn, varav i genomsnitt cirka 450 portioner, beroende på vad det är för mat som serveras, till de 450 matgäster som finns på den skola där studien utförts. I skolans matsal serveras tre maträtter dagligen, varav en vegetarisk med tillhörande salladsbuffé.

I samtal med en av de ansvariga ur serveringspersonalen (personlig kommunikation, 5 maj 2015) framkom det att ISS måltidsservice blev inbjudna av kostenheten att delta i ett projekt där målet var att minska matsvinnet i kommunen. De valde att delta och ett av delmålen var att minska tallriksvinn med 50 % på skolor runt om i kommunen. Nära in på tallriksvinnprojektets början blev skolans köks- och serveringspersonal tilldelade information kring projektets utförande. Informationen innehöll bland annat att uppdraget initierats av kommunen och instruerade personalen att använda en positiv och uppmuntrande ton i muntlig och skriftlig kommunikation med matgästerna. Vidare nämnde den serveringsansvarige (personlig kommunikation, 5 maj 2015) att det utförts en provvecka i anslutning till projektets början, då man vägrade tallriksvinn för att få en siffra att arbeta utifrån som sedan skulle halveras. Denna genomsnittliga siffra uppmätte 16 kg och blev den mängd som under projektet skulle halveras.

I samtal med en pedagog på skolan (personlig kommunikation, 10 april 2015) framkom att projektet inletts med att ett email vidarebefordrades ifrån skolans administratör ut till pedagogerna samma dag som projektet startade. Mailet innehöll information kring projektets aktiviteter, mål och ett löfte om en överraskning vid lyckat genomfört projekt (bilaga 1). Projektet varade i tre sammanhängande veckor under januari - februari och resultatet av tallriksvinn presenterades dag för dag, en vecka i taget, på en griffeltavla som var placerad vid ingången till matsalen (bilaga 2). Den serveringsansvarige (personlig kommunikation, 5 maj 2015) skrev här även annan information som rörde projektet, bland annat förtydligades innebörden av begreppet ”tallriksvinn” efter att frågor uppkommit ifrån matgästerna. Det blev tydligt att några även missuppfattat vad ”halverat” tallriksvinn innebär. Elevernas intresse för projektet gav olika uttryck; frågor ställdes till serveringspersonalen bland annat kring den utlovade överraskningen, elever uppmuntrade och påminde varandra under projektets gång om att tänka på att inte ta till sig mer än man orkar äta upp (personlig kommunikation, 5 maj 2015).

Den serveringsansvarige (personlig kommunikation, 5 maj 2015) angav även att det vid vägning av det dagliga tallriksvinn räknades bort en uppskattad mängd svinn, då det slängdes servetter i den behållare som var avsedd för tallriksvinn. Den uppmätta mängden tallriksvinn varierade från dag till dag. Efter det tre veckor långa projektet lyckades eleverna minska sitt tallriksvinn med hälften och fick fyra veckor senare ta del av den utlovade överraskningen då de blev serverade pizza.

I samtalet med pedagogen (personlig kommunikation, 10 april 2015) framkom tankar kring

främst information, belöning och delaktighet. Pedagogen nämnde en upplevd otydlighet i informationen angående projektets varaktighet och vad som förväntades av skolans personal under projektets gång. Vidare i samtalet framkom även att pedagogen såg tallrikssvinnprojektet som ett bra tillfälle att diskutera hållbarhet ämnesövergripande, då projektet är en bra plattform för eleverna att reflektera kring sitt eget beteende och dess påverkan på omgivningen. Konkreta förslag på hur tallrikssvinn ur olika aspekter kan vävas in i övriga undervisningen uttrycktes som önskvärt liksom övningar där eleverna får arbeta självständigt, gärna med bifogade bedömningsanvisningar. Även en önskan om större utrymme i undervisningen liksom kompensation för eventuellt merarbete med förankring hos skolans ledning uttrycktes som förutsättning för att skapa engagemang hos pedagogerna.

Faktorer som påverkar beteendeförändringar

Med bakgrund till att syftet med studien är att utvärdera elevers upplevda beteendeförändring i samband med ett tallrikssvinnprojekt i skolmatsalen, presenteras här de faktorer som kan påverka beteendeförändringar.

Beteende

Beteende är ett komplext begrepp, som enligt Wadström (2004) motsvarar alla de händelser och processer som uppkommer hos eller inom en individ. Beteenden som är mer eller mindre viljestyrda och innefattar både fysiska och psykiska förmågor. Det kan vara förmågan att äta, gå och springa liksom vår förmåga till tankar och känslor, men även processer i form av kroppsliga fenomen som hjärtklappning och yrsel som vi sällan råder över. Beteenden kan uppkomma både över tid eller i en viss situation. Dessa vitt skilda beteenden brukar delas in i viljestyrda och icke viljestyrda beteenden (Wadström, 2004) och kan presenteras i tre olika grupper. Två av grupperna motsvarar viljestyrda beteenden och dessa är motoriska beteenden, samt tankar och kognitiva beteenden. De beteenden som vanligtvis tar sig fysiska uttryck och uppfattas av omgivningen, tillhör de motoriska. Medan de beteenden som pågår inom en individ och därmed är dolda för omgivningen, benämns som tankar och kognitiva beteenden. Den sista gruppen tillhör icke viljestyrda beteenden som inbegriper ett autonomt beteende som pågår hos en individ utan att den ens behöver uppfattas av individen själv.

De två grupper som representerar viljestyrda beteenden motsvarar båda beteenden som vi individer är medvetna om och själva kan påverka. Det är alla inlärda och individer utför dessa av en anledning, till exempel vi äter för att få energi och slippa hunger, liksom vi väljer att öva inför en tävling för att uppnå ett bra resultat. Individens förmåga att själv styra över dessa beteenden innebär att de utförs med en förhoppning om att gynna individen. Om så är fallet, förstärks individens motivation att upprepa sitt beteende för att uppnå samma önskvärda resultat. Viljestyrda beteenden, i form av tankar och kognitiva beteenden som pågår inom en individ, är ett resultat av den miljö, erfarenheter och upplevelser som en individ går igenom i livet, något som bidrar till förståelse och kunskap kring fenomen i vår omvärld. Den tredje och sista gruppen som motsvarar icke viljestyrda beteenden, utgör de beteenden som vi är mindre medvetna om och som sker per automatik utan att vi har förmågan att själva styra över dem (Wadström, 2004).

Attityder

Attityder är en del av en individs personlighet som påverkar den enskilde individens beteende, men även andra individers beteende. Alltså, attityder påverkar våra beteenden och därmed individers interaktion med varandra. Genom alla årtionden så har människor påverkat varandra genom argumentation, övertalning, instämmande och oenighet (Bohner & Wänke, 2002).

Enligt Thornberg (2004) definieras attityder i regel som en positiv eller negativ värdering av en person, en grupp, en sak, en handling eller en idé. Det kan till exempel handla om en positiv eller negativ attityd gentemot sina föräldrar, en religiös tro eller maten som serveras i skolan. Det har visat sig att attityder kan vara både tillfälliga och långsiktiga över tid. En individ kan till exempel använda sig av varierande attityder beroende på vilken situation individen befinner sig i, beroende på humör eller hur man interagerar med olika individer. Politiska värderingar hos individer tenderar dock att hålla i sig över tid (Bohner & Wänke, 2002). Värderingar över lag grundläggs i tidig ålder och är därmed resultatet av en lång socialisationsprocess (Åbacka, 2008). Det är inte alltid individer handlar utefter sina attityder gentemot något eller någon och det kan ske på grund av olika faktorer. En individ som till exempel känner sig trängd i en viss situation kan plötsligt ändra sina attityder för att inte riskera att avvika ifrån en grupp i fråga om åsikter, för att slippa sår någon, eller rentav av bekvämlighet (Thornberg, 2004).

Positiv och negativ förstärkning av ett beteende

Vad som uppfattas som positiv förstärkning varierar från individ till individ. Det finns några som anses som mer allmängiltiga för individen och det är sociala förstärkningar som bland annat beröm, uppmärksamhet och grupptillhörighet. Här kan man prata om den positiva förstärkningsprincipen, där man försöker få barn att förbättra ett beteende genom att direkt belöna barnet om det lyckas (Wadström, 2004). Till skillnad från Wadström (2004) anser Krumboltz (1972) inte att detta handlar om mutor eller övertalning. Det handlar inte heller om att man ska övertyga ett barn till ett önskvärt beteende innan de själva har förstått att det är ett önskvärt beteende. Ett förändrat beteende hos barn skapas som ett resultat av gradvisa förbättringar som i sin tur kräver successiva belöningar. Enligt Krumboltz (1972) kan barn kan även påverkas genom att observera en prestigefull person som utför ett önskvärt beteende och på så vis ta efter ett sådant beteende. För barnet blir denna person till en förebild, någon att se upp till och ta efter i fråga om attityder och beteende. Vem denna prestigefulla person är varierar, det kan vara en förälder, en vän, en släkting, en lärare eller rentav en kändis. Vad man kan säga är att barns första förebilder i regel är föräldrarna, vilket har att göra med att de är dem som barnet är beroende av i tidiga år.

Det är inte alltid så att förstärkningen är känd för individen innan ett beteende utförs, det vill säga ett beteende utförs inte alltid medvetet av individen tack vare en förstärkning, utan snarare för att uppnå ett resultat (Wadström, 2004). Till exempel en individ som räddar livet på en annan människa utför inte den handlingen för att individen förväntar sig att senare hyllas som hjälte, utan för att individen i stunden instinktivt handlar för att rädda någons liv. Negativ förstärkning däremot, förekommer för att undvika obehag. Här finns det enligt Wadström (2004) två olika strategier för en individ, antingen att på något sätt förbereda sig inför en obekvämlig situation eller helt enkelt undvika att fortsatt hamna i en liknande situation. Till exempel en individ med sprutfobi, kan välja att antingen mentalt förbereda sig för att gå till läkaren för en eventuell provtagning eller helt enkelt strunta i det och istället riskera att på sikt bli sjuk. Ett fortsatt undvikande av obehag leder till ett negativt förstärkt beteende hos en

individ, där motivationen och benägenhet för ett sådant beteende riskerar att fortsätta. Även negativ förstärkning är högst individuell, vilket gör att det krävs en hel del efterforskning av dessa förstärkningar och dess påverkan för att kunna förändra en individs beteende (Wadström, 2004).

Gruppprocesser

Då människor väljer att gå samman i en grupp, eller rentav blir satta i en grupp, startar omedelbart en oförutsägbar process. Denna process kan ses som en dynamisk förening där individerna blir starkare i grupp, än på egen hand. Gruppens beteende kan medföra såväl för- som nackdelar för individen. Gruppen ger individen en tillhörighet och på så vis skapas en trygghetskänsla, vilken stärker individen i tidigare utsatta situationer (Olofsson, 1996). Känslan av trygghet kan ha olika innebörd hos olika individer, vilket kan bero på de vitt skilda erfarenheter som vi alla bär med oss. Lundqvist & Walch (1995) menar att en individ i regel känner trygghet när individen har en plats och en viss roll i en grupp. En grupptillhörighet kan dock ha sina nackdelar, för det kan finnas mer eller mindre uttalade regler kring till exempel klädsel, tankar och intressen som en individ helst ska hålla sig till för att inte avvika ifrån gruppen. Avviker en individ ifrån övriga gruppen i något avseende ökar enligt Olofsson (1996) risken för utanförskap och kan leda till att situationer med mobbning uppstår. För att inte hamna i sådana situationer kan individer handla på ett sätt som de annars inte skulle göra, med den enkla anledningen att få bli accepterad av gruppen.

Metod

Design

Den empiriska studien som är gjord har genomförts med hjälp av fokusgrupper och det insamlade materialet har transkriberats för att försöka få fram svar på studiens problemformulering med tillhörande frågeställning. Här presenteras urval, rekryteringsprocess, val av metod, genomförandet av studien, liksom de etiska aspekter som finns att ta hänsyn till.

Urval

Studien är utförd på en kommunal högstadieskola i Alingsås, Västra Götaland, där en av författarna till denna rapport arbetar som lärare. Valet av att rekrytera elever ifrån två klasser i årskurs 6 gjordes för att underlätta i rekryteringsprocessen, då den verksamma pedagogen undervisar i dessa klasser. Detta innebär att de tillhör samma åldersgrupp, 12-13 år, och att tid ifrån ordinarie undervisning kunde tas i anspråk.

I de tillfrågade klasserna går totalt 56 elever och 15 utav dessa returnerade sina missivbrev påskrivna för deltagande i studien (se Bilaga 3). Med detta begränsade urval togs beslut om att låta samtliga 15 elever delta i de två fokusgrupperna som bildades. En anledning till att behålla klasstillhörigheten var att antalet påskrivna missivbrev var likvärdiga till antalet i de båda klasserna och låg inom ramen för de sex till tolv fokusgruppsdeltagare som Tursonovics (2002) rekommenderar. Det innebar att könsfördelningen i fokusgrupperna blev ojämn, men ansågs inte vara av avgörande betydelse för denna studie. Därmed blev könsfördelningen enligt följande; en flicka och sju pojkar ingick i fokusgrupp 1, medan fyra flickor och två pojkar utgjorde fokusgrupp 2. Klasstillhörigheten behölls då detta gynnar en trygg och tillåtande atmosfär (Wibeck, 2010).

Datainsamling/dataproduktion

I studien genomfördes två fokusgrupper med åtta respektive sex elever i vardera grupp, vilket faller inom ramen för det rekommenderade antalet deltagare på sex till tolv individer som Tursonovic förespråkar (2002). Fokusgrupperna ägde rum med två veckors mellanrum i nära anslutning till tallrikssvinnprojektet och var båda förlagda andra lektionspasset efter lunch. Platsen för samtalen var i skolans konferenslokal i anknytning till lärarrummet. Gruppintervjuerna varade i cirka 40 minuter, vilken var den tidsram som fanns att förhålla sig till utifrån tillgänglig lektionstid.

Under fokusgrupperna användes en intervjuguide (se bilaga 4) innehållande fyra av Wibecks fem olika typer av frågor: introduktionsfrågor, övergångsfrågor, nyckelfrågor och avslutande frågor. Öppningsfrågorna uteslöts då informanterna redan är bekanta med varandra (Wibeck, 2010). Intervjuguiden var anpassad till elever i årskurs 6 och tiden som fanns till förfogande. Fokusgruppsintervjuerna spelades in på mobil för att senare transkriberas. Under samtalen serverades vindruvor och vatten som förfriskning. Moderatoren ställde mestadels öppna frågor och förhöll sig neutral i samtalet för att inte färga informanternas tankar och åsikter. I syfte att

föra samtalet framåt och försäkra sig om att samtliga deltagare skulle komma till tals, gick moderatorn in och styrde samtalet till viss del. Observatören antecknade stödord och observerade informanternas kroppsspråk och ansiktsuttryck.

Samtalen i fokusgrupperna inleddes med att författarna presenterade sig och sina respektive roller. Även informanterna fick uppge sina namn och blev därefter tilldelade varsin namnskylt. Det tre veckor långa tallrikssvinnprojektet på skolan presenterades som fokus för samtalet. Moderator och observatör var tydliga med att uttrycka intresset av att höra hur informanterna upplevt det nyss avslutade tallrikssvinnprojektet. Förklaring gavs även till hur informanterna valts ut, samt en kort presentation av samtalets struktur och beräknade tidsåtgång. Samtliga informanter gav sitt medgivande till att samtalet spelades in på mobil och informerades om att inget av det som sades skulle kunna kopplas till någon utav dem eller användas vidare i annat syfte än i studien. I slutet av samtalet fick även observatören utrymme att ställa kompletterande frågor. I direkt anslutning till avslutade fokusgruppsintervjuer gjordes gemensamma reflektioner mellan moderator och observatör, dessa spelades in på mobil som stöd för minnet.

Samtal kring tallrikssvinnprojektet har förts med pedagog och kökspersonal vid två enskilda tillfällen. E-mail konversationer med ISS Måltidsservice har förekommit för att ta del av information kring deras verksamhet, samt tillvägagångssätt i tallrikssvinnprojektet

Databearbetning och analys

Ljudinspelningarna ifrån de två fokusgrupperna avlyssnades vid ett flertal tillfällen och under tiden antecknades kommentarer och påståenden som var relevanta för studiens syfte. Vid den fortsatta transkriberingen kodades råmaterialet ifrån fokusgrupperna för att sedan delas in i kategorier utifrån mönster som uppkom i diskussionerna. Denna kodning och kategorisering är gjord för att underlätta analysarbetet av materialet och för att på så vis förankra studiens syfte (Wibeck, 2010). Utifrån dessa kategorier framkom två underkategorier som förtydligar de olika perspektiv som elever kan ha kring ett och samma begrepp. Materialet har studerats vid ett flertal tillfällen för att inte gå miste om viktiga detaljer och fånga upp essensen i det sagda. Inspelade ljudfiler finns arkiverade och tillgängliga.

Metodologiska överväganden

Studien bygger på en induktiv forskningsprocess där material först samlas in för att sedan sorteras tills samband blir tydliga. Studiens empirinära forskningsansats bygger på ett fenomenologiskt förhållningssätt där fokus ligger på hur människor uppfattar fenomen i sin omvärld. Uppfattningar som i sin tur styr vårt sätt att handla och resonera. Fenomenologin syftar inte till att hitta allmängiltiga teorier med slutgiltiga svar vilket heller inte är syftet med denna studie (Davidsson & Patel, 2003).

Användning av fokusgrupper valdes för att öppna upp till fria diskussioner i tillåtande atmosfär men ändå med en viss struktur där moderatören har mandat att vid behov föra samtalet vidare, se till att informanterna håller sig till ämnet och att alla får komma till tals. Fokusgrupperna som hölls var till viss del strukturerade med utformad frågeguide styrd av moderatör, men i vissa avseenden ostrukturerade då frågorna som ställdes gav utrymme åt informanterna att själva få igång en diskussion kring ämnesområdet (Wibeck, 2010).

Valet av två fokusgrupper gjordes utefter den tid och de resurser som fanns till förfogande, vilket överensstämmer med det antal fokusgrupper från två till fyra som Morgan (1998b) anser lämpligt till mindre projekt likt denna studie. Detta för att undvika en alltför komplex analys.

Till studien valdes en gruppstorlek om sex till åtta personer i respektive fokusgrupp, vilket är i enlighet med Tursonovics (2002) rekommenderade antal på sex till tolv deltagare. Detta för att skapa en så dynamisk diskussion som möjligt där gruppdeltagarna kan bidra med många olika aspekter på ett och samma problemområde. Utmärkande drag för informanterna i varje enskild fokusgrupp var deras gemensamma klasstillhörighet, åldern 12-13 år, samt delaktigheten i skolans Tallriksvinnprojekt. Rollfördelningen av moderator och observatör gjordes med tanke på den tidigare kända relationen av oss har till de medverkande klasserna. Rollen som observatör tilldelades därmed den verksamma pedagogen för att minimera risken för att informanterna skulle känna sig begränsade eller bedömda utefter vad som sades i samtalet (Wibeck, 2010). Därtill fick den som inledningsvis var helt obekant med informanterna, rollen som moderator.

Som grund till samtalen i fokusgrupperna söktes information kring hur man kommunicerar med barn och bland annat studerades Brembecks rapport *Barn som medforskare* (2010). Där framkom vikten av att i kommunikationen med barn förtydliga betydelsen av barnens roll som medforskare, liksom värdet av att få ta del av deras tankar, åsikter och funderingar. Vidare nämner Brembeck betydelsen av att skapa en förtroendeingivande relation till barnen så att de känner sig betydelsefulla och fria att uttrycka sina åsikter utan att intervjuaren avbryter allt för mycket.

Etiska överväganden

Studien har genomförts i enlighet med de fyra huvudkraven på forskningsetik som återfinns i Vetenskapsrådets forskningsetiska principer (2002). De är följande:

Informationskravet

I samband med fokusgrupperna informerades skolans rektor, berörda lärare och informanter om syftet med studien. Det innefattar att de själva får välja om de vill medverka och att de närsomhelst under studiens gång har valet att avbryta sin medverkan. Informanterna informerades och godkände inspelning av samtalen.

Samtyckeskravet

Informanterna ger sitt samtycke till deltagande i forskningen. Då eleverna i studien är under 15 år erfordrades såväl informanternas samtycke som målsmans godkännande av deltagande i studien. Ett missivbrev formulerades och delades ut i klasserna för målsmans underskrift. För att delta i studien krävdes att informanterna returnerade ett undertecknat missivbrev.

Konfidentialitetskravet

Konfidentialitet och tystnadsplikt är av yttersta vikt. Det innebär att informanternas identitet skall hållas anonyma av författarna och att det som sägs är förlagt med tystnadsplikt.

Nyttjandekravet

Den information som informanterna delgav oss under samtalen används endast i forskningssyfte och förs inte vidare för ytterligare kommersiellt bruk.

Resultat

I denna del av studien följer en redovisning och tolkning av resultatet ifrån fokusgrupperna utifrån de fyra kategorier som framkommit under transkriberingen av fokusgruppernas samtal. För att framställningen skall bli tydlig presenteras en resultatredovisning varvat med citat ifrån fokusgrupperna och återföljs av en tabell där valda citat är kopplade till de fyra kategorierna med tillhörande underkategorier.

Miljö

Fokusgrupperna diskuterade begreppet miljö, både kopplat till natur och matsalsmiljön. Att slänga mindre mat för att värna om miljön var inte det som i första hand kom på tal i fokusgrupperna och när samtalet kom in på miljön var de stor skillnad på diskussionen och de funderingar och frågor som uppkom kring hur tallriksvinnet bidrar till miljöförstöring. Begreppet miljö diskuterades utifrån en tolkning av ordet gällande både matsalsmiljön och miljön kopplad till naturen och dess resurser. Samtalet i fokusgrupp 1 handlade främst om miljön i matsalen och att eleverna påtalade att det förekommer matrester på bord och stolar. Även en diskussion kring matsalens storlek var talande för gruppen.

I fokusgrupp 2 fanns däremot ett resonemang kring tallrikssvinnets påverkan på miljön och de effekter som det har på naturen. Frågor och funderingar ventilerades kring vad som händer med tallrikssvinnet och hur det behandlas som avfall. Några elever påtalade vinsterna med ett minskat tallrikssvinn i form av mindre utsläpp av avgaser i naturen. Detta som ett resultat av att färre transporter behövs för att frakta bort det svinn som uppstår i köket. Som en elev i fokusgrupp 2 uttryckte det:

Det som slängs måste inte det fraktas iväg någonstans då? För om de fraktar iväg det släpper det ju ut avgaser och sånt i natur och sånt där.

Information

Under samtal med båda fokusgrupperna framkom det att eleverna bar på obesvarade frågor, funderingar och idéer kring tallrikssvinnprojektet. Därigenom blev det tydligt att eleverna saknade information kring exempelvis innebörden av begreppet tallrikssvinn, hur den mängd som skulle halveras tagits fram, huruvida servetternas vikt räknades med och om matavfall, som exempelvis ben, räknades med i tallrikssvinn.

Eleverna upplevde den visuella informationen i form av en griffeltavla placerad vid ingången till matsalen som en betydelsefull källa till information, där mängden tallrikssvinn uppgavs. Som en av deltagarna i fokusgrupp 2 uttryckte det:

När dem ställde fram en stor tavla och skrev hur mycket det var.....det var faktiskt chockande!

Båda grupperna hade upplevt den muntliga informationen ifrån pedagoger och matsalspersonal som begränsad under hela projektets gång. I fokusgrupp 2 framkom en osäkerhet om de överhuvudtaget fått någon muntlig information kring projektet. Ett antal i fokusgrupp 1 hade hört om projektet i samband med att det satt igång, men angav att det inte

följdes upp med ytterligare muntlig information. Här ska tydliggöras att fokusgruppsintervjuerna utgjorde ett uppföljningstillfälle för eleverna som deltog.

Motivation

Eleverna i fokusgrupp 1 angav belöningen som den främsta faktorn till att de gjort sitt bästa för att minska tallrikssvinnet. Belöningen gav dem ett bevis på att de har lyckats och som eleven uttryckte det:

Då vet man ju iallafall att man klarat av något.

I fokusgrupp 2 framkom en mer nyanserad bild, där belöningen ansågs som ett positivt inslag men det var inte den främsta anledningen till att man försökte slänga mindre mat. Den främsta motivationen kom ifrån att försöka bibehålla det minskat tallrikssvinnet.

Belöning är inte så viktigt. Det viktiga är att man minskar det och försöka hålla den nivån.

När eleverna i fokusgrupp 1 fick frågan vad som skulle kunna bidra till att få dem att fortsätta att slänga mindre mat kretsade svaren kring belöning. Eleverna uttryckte även att de ville få bli involverade i att ta fram förslag på och rösta fram belöningarna. De förslag på belöningar som delgavs under fokusgrupperna var ätbara belöningar, som gärna skulle sträcka sig över flera dagar. Exempel på rätter som nämndes var efterrätter, sushi och trerätter, men även en önskan om bättre kvalitet på maten nämndes som ett belöningsalternativ. I fokusgrupp 2 angav man att det är minskningen av tallrikssvinnet i sig som är viktig, då är man med och bidrar till något större. De uttryckte även en önskan att bli mer inkluderade i projektet genom att få ta del av information. Det gavs många bra förslag på hur informationsflödet kan utformas för att nå eleverna. Ett förslag var att under veckans morgonsamling i aulan få fortlöpande information kring tallrikssvinnprojektet, för att bli påmind och delgiven resultat och eventuella belöningar.

Reflektion kring det egna beteendet

I denna kategori uttrycktes det i båda grupperna att det under projektet i större grad än tidigare varit medvetna kring vad och hur mycket de lägger på sin tallrik. Är det någon rätt som de är tveksamma inför tar man lite mindre första gången för att hämta mer om man tycker om det. En elev ur fokusgrupp 2 har fått med sig att man inte slänger mat oavsett om man äter hemma, i skolans matsal eller på restaurang.

Jag äter upp även om jag inte tycker om det. Det har jag lärt mig.

Att i förväg reflektera kring grad av hunger och om man är förtjust i dagens rätt var en medveten strategi som en elev i fokusgrupp 2 använde sig av under projektet för att minimera sitt tallrikssvinn. Kommentaren mottogs med instämmande nickanden ifrån övriga deltagare. En elev uttryckte vikten av att ta ansvar för sitt eget beteende på följande vis:

Om alla tänker på sin del så blir det ju bra i slutet också.

Eleverna är medvetna om att det hela tiden fylls på mat på serveringsvagnarna, detta ses som

en självklarhet hos eleverna. En fundering som framkom rörde det faktum att maten som blir över ändå slängs, vad spelar det då för roll om man slänger maten ifrån tallriken? Här resonerade man kring de tillfällen då det behöver tillagas ytterligare mat då det börjar ta slut och frågor kring var maten lagas och vad som händer med den överblivna maten väcktes.

Sammanfattning av resultat

Majoriteten av eleverna ur båda fokusgrupperna upplever att de har förändrat sitt beteende under tallrikssvinnprojektet och uppger att de slänger mindre mat. De uppger att de numera är mer medvetna kring vad och hur mycket de tar. I fokusgrupp 2 uttrycktes en medveten strategi där en elev redan i förväg reflekterar kring grad av hunger och tycke om dagens rätt. Vad som motiverat dem till ett förändrat beteende skiljer sig åt, dels spelar en förväntad belöning en avgörande roll i fokusgrupp 1, men även ett resonemang kring betydelsen av att få vara med och bidra till något större uppges vara motiverande nog i fokusgrupp 2, vilket i det här fallet handlar om förbättringar för miljön. Kopplingen mellan tallrikssvinn och dess påverkan på miljön fanns i fokusgrupp 2, medan det i fokusgrupp 1 inte fördes ett sådant resonemang. Här låg fokus på att diskutera vikten av att minska på tallrikssvinn för att få ta del av den utlovade belöningen.

Det som var talande för båda fokusgrupperna var att de upplevt en otydlig information före, under och efter tallrikssvinnprojektet. De uppger att de inte fått något besked ifrån varken pedagoger eller matsalspersonal om när projektet skulle starta, utan blev införstådda med det samma dag då projektet påbörjades. En elev i fokusgrupp 2 uttryckte en ovisshet kring om de hade fått någon muntlig information alls under projektets gång. Den information som nått fram till eleverna var den som fanns skriven på griffeltavlan vid ingången till skolmatsalen. Under samtalen framkom att eleverna hade frågor och funderingar som de inte fått möjlighet att få besvarade. Det blev tydligt när de uttryckte en ovisshet kring vad begreppet tallrikssvinn innebär och vad det innefattar.

En önskan om delaktighet framkom bland eleverna båda fokusgrupperna, om än på olika plan. I fokusgrupp 1 kretsade delaktigheten främst kring att få vara med att rösta fram eventuella belöningar, medan det i fokusgrupp 2 handlade om att få mer information och uppföljning kring tallrikssvinnprojektet.

Tabell 1. Kategorier med tillhörande underkategorier och exempel på citat som framkom vid transkriberingen. De två underkategorierna åskådliggör kategorierna ur två olika perspektiv.

Kategori	Exempel på citat
<p><i>Miljö</i></p> <p>Matsal</p> <p>Natur</p>	<p>Matsalen är mindre här än på förra skolan.</p> <p>Folk äter ju kött och såhär och det är väldigt omiljövänligt.</p>
<p><i>Information</i></p> <p>Visuell</p> <p>Muntlig</p>	<p>Om de fortsätter sätta upp en tavla så kanske man blir påmind när man kommer dit och ser den.</p> <p>Dom berättade typ när det drog igång.</p>
<p><i>Motivation</i></p> <p>Belöning</p> <p>Delaktighet</p>	<p>Om det inte varit någon belöning så tror jag inte att många skulle bry sig.</p> <p>Ta fram förslag och rösta fram belöning</p> <p>Slänger jag mindre bidrar jag till något större.</p>
<p><i>Reflektion kring det egna beteendet</i></p> <p>Handling</p> <p>Tanke</p>	<p>...smakar lite grann först och gillar man det går man och tar påfyllning.</p> <p>Jag tänker numera såhär; Hur hungrig är jag idag? Tycker jag om dagens rätt?</p> <p>De slänger ju ändå maten som blir kvar i blecken, vad spelar det då för roll om jag slänger mat ifrån tallriken?</p>

Diskussion

Här följer en diskussion kring vald metod, resultatdiskussion kring fokusgruppsintervjuerna, samt några förslag på ytterligare forskningsområden med anknytning till studiens syfte.

Metoddiskussion

I studien används fokusgrupper då syftet med studien är att fånga elevers tankar och funderingar kring sina upplevda beteenden i samband med ett tallriksvinnprojekt. Något som är en vanligt förekommande metod vid kvalitativa studier (Patel & Davidsson, 2003). Med tanke på studiens omfång, tidsbegränsning och det faktum att projektet redan slutförts när studien påbörjades, fanns ingen möjlighet att utföra kompletterande observationer. Enligt Wibeck (2010) är fokusgrupper i kombination med observationer något som rekommenderas i syfte att se om det som görs i praktiken överensstämmer med det som sägs. I studien hade observationer kunnat synliggöra beteenden i matsalen och huruvida det överensstämmer med vad som framkom i fokusgrupperna.

En av författarna till studien arbetar 80 procent som lärare på den skola där studien utfördes, vilket bidrog till goda kontakter med berörd personal, kännedom kring skolans lokaler och underlättade i kontakten och rekryteringen av elever. Valet av två fokusgrupper gjordes baserat på den begränsade tid som fanns till förfogande, och är i linje med det antal fokusgrupper ifrån två till fyra som Morgan (1998b) rekommenderar. Med två fokusgrupper som skilde sig åt i sitt sätt att reflektera kring tallriksvinnprojektet, lyckades studien få en god variation i resultatet, men en teoretisk mättnad vore önskvärd (Wibeck, 2010). För att uppnå en sådan mättnad hade det varit lämpligt att genomföra ytterligare två fokusgrupper. Ytterligare en anledning till valet av två fokusgrupper, är att analysering, bearbetning och sammanställning av material ifrån fokusgrupper är en arbetsintensiv och tidskrävande process (Morgan, 1998b; Wibeck, 2010).

Rollerna som moderator och observatör gjordes utefter det faktum att en av oss är verksam pedagog på den skola där studien utfördes. Det kan i viss mån påverkat vad eleverna valde att säga i fokusgrupperna, men fördelarna som tidigare nämnts, övervägde den eventuella informationsförvanskning som kan ha uppstått. Detta kan dock vara bra att ha i åtanke. Något som ytterligare kan vara värt att nämna, är att studien blev ett alternativ till den uppföljning som eleverna saknade, då fokusgrupperna gav utrymme för reflektion kring projektet. På så vis blev studien en del av projektet, där eleverna fick tid att reflektera över sitt beteende i relation till tallriksvinnprojektets syfte.

Valet av att behålla klasstillhörigheten innebar att eleverna redan är bekanta med varandra och på så vis kunde känna sig trygga i att fritt uttrycka sina åsikter. En baksida med detta kan vara att de känner sig begränsade och att gruppen som helhet tenderar att uttrycka samma åsikter (Wibeck, 2010; Olofsson, 1996).

Valet av att förlägga fokusgrupperna i det stora konferensrummet i anslutning till lärarrummet, var ett medvetet val och gjordes för att ta eleverna ifrån klassrumssituationen och få dem att känna sig viktiga och utvalda för studien (Brembeck, 2010). Nackdelen med närheten till lärarrummet kan vara att det för eleverna är en främmande miljö som kan få eleverna att känna sig obekväma och hämmade. Den lektionstid på 40 minuter som fanns till

förfogande visade sig vara fullt tillräcklig, då eleverna började tappa fokus i slutet av samtalen (Wibeck, 2010).

Värt att nämna är att introduktionsfrågan i intervjuguiden handlade om skolans matsal, vilket kan vara en bidragande orsak till att eleverna i fokusgrupp 1 till en början kopplade begreppet miljö till matsalsmiljön och inte till naturen. Viktigt att nämna i det här sammanhanget är att moderatorn inte använde begreppet matsalsmiljö när introduktionsfrågan ställdes, utan detta var elevernas egen tolkning.

Resultatdiskussion

Studien syftar till att utvärdera elevers upplevda beteendeförändring i samband med ett tallriksvinsprojekt i skolmatsalen och har för avsikt att presentera vilka faktorer som kan motivera elever till ett förändrat beteende. Nedan följer en diskussion kring de väsentliga delarna som framkom i fokusgrupperna. Resultatdiskussionen är indelad i de fyra framkomna kategorierna.

Miljö

Med bakgrund av att eleverna till en början kopplade miljö till två olika begrepp, dels till natur men även till matsalsmiljön, som i fallet med fokusgrupp 1, indikerar att det finns ett behov av djupare kunskap. Att miljön varit en faktor som bidragit till att ändra sitt beteende och slänga mindre mat framkom i fokusgrupp 2, men var inte lika uppenbart i fokusgrupp 1. Även de funderingar och frågor som lyftes i fokusgrupp 2 kring vad som händer med tallriksvinnet visar på ett behov av att få ta del av hur svinnhanteringen i matsalen går till. Djupare kunskap ger eleverna en grund till reflektion och kan på så vis bidra till en förståelse kring det egna beteendet (Wadström, 2004) och dess påverkan på miljön. Kunskap kan även bidra till engagemang, vilket ofta leder till en ökad känsla av delaktighet.

För att nå maximal effekt av tallriksvinsprojekt såsom detta och för att på bästa sätt motivera eleverna, är därför kunskapspridning en prioritet. Om eleverna långsiktigt skall agera miljömedvetet krävs det kunskaper om miljön och matsvinnets påverkan på miljön (Dunsö et al, 2013; Engström, 2006; EU, 2014). Att använda tallriksvinsprojekt i kombination med undervisning vore fördelaktigt, då eleverna både i praktik och teori ges möjlighet att ta till sig budskapet vilket även främjar en reflektion kring det egna beteendet. I samtal med pedagog på skolan framkom en önskan om få verktyg i form av utbildningsmaterial med tillhörande bedömningsstöd för att lyckas med en sådan undervisning. Något som överensstämmer med vad som sägs i Naturvårdsverkets rapport (2009), där det framkommer att Naturvårdsverket tillsammans med Livsmedelsverket är ålagda att ta fram informationsmaterial med miljöaspekter kopplat till svinn.

Information

Utifrån elevers påståenden och upplevelser kring tallriksvinsprojektet, framkommer ett behov av tydligare information, mer kunskap och önskan om delaktighet. Behovet av tydligare information är något som överensstämmer med vad serveringspersonalen uppgav då elever vid upprepade tillfällen ställt frågor kring projektet och betydelsen av begreppet

”tallriksvinn”. Eleverna uttryckte att den information som gavs var den som stod skriven på griffeltavlan vid ingången till matsalen och att det var en viktig källa till information som bidragit till att eleverna upplevde att de förändrat sitt beteende gällande tallriksvinn under projektets gång. Ytterligare informationsspridning som eleverna gav förslag på var att få fortlöpande information om tallriksvinnprojektet vid morgonsamlingen i aulan, vilken hålls en gång i veckan.

En ökad medvetenhet är i många fall en bidragande faktor till motivation. Information bidrar till ökad kunskap som i sin tur ökar medvetenheten. Att som en del i den ordinarie undervisningen samtala kring effekterna av tallriksvinn och dess påverkan på miljön bidrar till att motivera eleverna. Genom denna informationsspridning, som ges vid upprepade tillfällen över tid, ökar elevers medvetenhet kring problemet och på så vis även möjligheten att förändra ett beteende i önskvärd riktning (Wadström, 2004).

Det finns flera goda exempel på skolor som långsiktigt har lyckats nå fram med sitt budskap om minskat tallriksvinn. I Bjurhovdaskolan i Västerås har man tallriksvinn som en stående punkt på agendan, på så vis att ämnet fortlöpande tas upp i undervisningen. Här låter man belöningen bli ett överraskningsmoment som tas fram med jämna mellanrum och man fortsätter att sprida kunskap och kommunicera kring svinn och på ett sätt som inte hindrar att elever vågar slänga mat. Om elever i kombination med detta ges utrymme att få vara delaktiga genom få vara med i utformningen av belöningen borde detta kunna leda till ökad motivation. Även de två projekten som genomförts i Partille visar på hur viktigt det är att kontinuerligt arbeta med matsvinn. Där tog man nya tag tre år efter ett lyckat projekt år 2012, då med ny personal och en hel del nya elever.

Motivation

På frågan om varför det är viktigt att minska sitt tallriksvinn uppkom varierande svar. För fokusgrupp 1 angavs betydelsen av att spara in pengar som det främsta allmängiltiga skälet till att bedriva tallriksvinnprojekt. Den egna motivationen var styrd av den belöning som utlovades, medan det i fokusgrupp 2 fanns ett resonemang kring tallriksvinnets påverkan på miljön och där låg belöningen i ett fortsatt minskat tallriksvinn. I enlighet med Gustavsson et al. (2011) påvisar denna studie att det krävs fördjupade kunskaper kring matsvinnets påverkan på miljön för att få till en beteendeförändring hos eleverna. Det signalerar också att det hos vissa elever finns ett behov av positiv förstärkning i form av belöning för att de ska motiveras till ett förändrat beteende (Wadström, 2004). Att det utlovades en belöning var något som eleverna upplevde som positivt och de uttryckte önskingar om att få vara delaktiga i utformningen av denna.

I enlighet med Modin (2011) framkom det i fokusgrupperna att visuell information är en motiverande faktor till att slänga mindre mat, exempelvis nämndes den griffeltavla som var placerad vid matsalens ingång. Visuell information kan vara en effektiv, resurssnål och långsiktig metod att nå elever, som kan bidra till att påverka deras beteende till att slänga mindre mat. Detta överensstämmer med de åtgärder som Modin (2011) och Naturvårdsverket (2009) förespråkar i sina rapporter och som även har visat sig vara framgångsrikt i ett tallriksvinnprojekt på Lexbyskolan i Partille. Här synliggjorde man matsvinnet visuellt genom att ställa fram vita plasthinkar som ersatte de tidigare två hålen i en bänkskiva, vilket resulterade i att svinnet minskades med 75 %.

Studien visar att eleverna upplevde en avsaknad av muntlig information kring tallriksvinnprojektet ifrån pedagoger och matsalspersonal. För att förbättra bristen på information skulle ett samarbete mellan de olika aktörerna som berörs av projektet behövas. Göteborgs Stad Miljöförvaltningen (2010) konstaterar att skolans rektorer behöver bli involverade för att ge pedagoger större utrymme i undervisningen. Detta för att jobba med elevernas attityder kring matsvinn och att lära eleverna att reflektera kring sitt eget beteende och dess påverkan på miljön. Att stödja pedagoger och matsalspersonal med ett färdigt informationsmaterial underlättar för alla inblandade vilket även överensstämmer med vad Naturvårdsverket (2009) rekommenderar. Något som även Modin (2011) visar på i sin rapport där hon även betonar vikten av att utforma undervisningsmaterial till elever.

Reflektion kring det egna beteendet

Majoriteten av eleverna i båda grupperna upplever att de slänger mindre mat som ett resultat av tallrikssvinnprojektet, något som överensstämmer med ett av de förslag som kommunen är ålagda att genomföra på uppdrag av Naturvårdsverket (2015) för att minska på matsvinnet. Eleverna i fokusgrupp 1 uttryckte att de innan projektets början inte brydde sig om huruvida de slängde mat eller vilka konsekvenser det kan ha på bland annat miljön. Det framkom att en del av dem tidigare tog mat mer slentrianmässigt vare sig de var hungriga eller inte, men att de på grund av tallrikssvinnprojektet börjat reflektera innan de tar mat, kring hur hungriga de är och hur mycket mat de lägger upp på sin tallrik. Detta resultat antyder att tallrikssvinnprojektet uppmuntrar eleverna till att reflektera kring det egna beteendet.

En människas värderingar grundläggs tidigt och är ett resultat av en lång socialisationsprocess och de är till viss del knutna till den kunskap som man får med sig tidigt i livet (Åbacka, 2008). I fokusgrupp 2 framkom att en elev inte slänger mat utan äter upp det som finns på tallriken, ett beteende som eleven fått med sig hemifrån. Här har elevens närmiljö haft påverkan på elevens beteende, något som överensstämmer med vad Krumboltz (1972) menar när han uppger att föräldrar som barns första förebilder kan ha stor påverkan på deras beteende. I det här fallet ändrade inte eleven beteendet i handling utan fick istället en ökad förståelse för nyttan med det.

Motivationen bakom beteendet att slänga mindre mat skiljde sig åt i de båda grupperna. Tydligt var att hos de elever där kunskapen kring svinnets miljöpåverkan fanns, handlade reflektionerna mer om allmännyttan av att bidra till minskat svinn till skillnad ifrån de elever där egennyttan i form av belöningen var det centrala. Värt att nämna är att även den ekonomiska vinsten ansågs som motiverande av båda grupperna. Framst de elever som motiveras utifrån egennyttan signalerar ett behov av en djupare kunskap kring hur tallriksvinn kan kopplas till miljö och hållbarhet. Det ökade kunskaperna möjliggör för eleverna att även efter avslutat tallrikssvinnprojekt bibehålla det minskade tallrikssvinnet liksom ett förändrat beteende (Wadström, 2004).

Slutsatser och implikationer

Resultatet ifrån studien visar att tallrikssvinnprojektet har bidragit till att eleverna ändrat sitt beteende i samband med tallrikssvinnprojektet. Orsakerna till förändringen skilde sig dock åt, för några var motivationen belöningen, medan det för andra var insikten kring hur mycket mat som slängs varje dag och vilken påverkan det har på miljön motiverande faktorer. I studien uppgav eleverna att informationen varit otydlig och knapphändig före, under och efter tallrikssvinnprojektet, vilket signalerar ett behov av fungerande strategier för att nå fram med budskapet till eleverna, detta för att möjliggöra en beteendeförändring. De uttryckte även en önskan om delaktighet i form av mer tillgänglig information och omröstningar där belöningar utses, något som skulle kunna bidra till ett ökat engagemang och en stärkt motivation hos eleverna vid projekt likt tallrikssvinnprojektet. Studien visar även på att elever behöver få en förståelse för varför det är viktigt att minska på tallrikssvinn. Är det av rent vinstintresse för kommun och företag, för miljöns skull eller är det bara en chans för elever att vinna en tävling för att få en belöning?

Vidare visar studien att elever behöver både visuell och muntlig information för att ta till sig budskapet om minskat tallrikssvinn. En visuell information som var en av de avgörande faktorerna för hur projektet upplevdes av eleverna, var den som presenterades på en griffeltavla i anslutning till skolmatsalen. Ytterligare exempel på visuella redskap för att nå elever kan vara att ta hjälp av digitala läromedel för att sprida kunskap om matsvinnets påverkan på miljön. Den muntliga informationen kan, som eleverna önskade, ges av personal i skolans aula under projektets gång. Ett informationstillfälle som med fördel kan erbjuda ett varierat innehåll, där elever kan vara delaktiga, pedagoger kan bidra med kunskap och externa personer kan bjudas in som inspirationskällor. Detta för att eleverna ska få möjlighet att möta positiva förebilder att se upp till och ta efter, något som Krumboltz (1972) ser som en väg att påverka barns beteende. Även vuxna i barns närmiljö spelar en viktig roll som förebilder och en möjlighet kan vara att involvera dem i kommande tallrikssvinnprojekt. Man kan även göra filmer på ämnet svinn, likt Lexbyskolan i Partille, som sedan kan visas i skolans aula för att uppmärksamma olika konsekvenser av svinn. Eller varför inte låta eleverna själva vara med att skapa en sådan informationsfilm och på så vis få dem mer delaktiga? Viktigt är att denna information blir utformad på ett sådant sätt så att det inte uppstår ett outtalat tabu kring att slänga mat bland elever. Som ett led i denna informationsspridning, uppmuntras elever indirekt till att ta till sig kunskap kring tallrikssvinn på ett mer eller mindre medvetet sätt. Kunskapen ökar medvetenheten och kan få elever motiverade till att behålla en beteendeförändring som ägt rum i samband med tallrikssvinnprojekt även efter projektets slut.

I studien framkom att elever upplevde en brist på information, det indikerar att projekt likt tallrikssvinnprojektet skulle främjas av att Skolverket i samarbete med Livsmedelsverket och Naturvårdverket tar fram utbildningsmaterial för att underlätta kunskapsspridning kring tallrikssvinn. En kunskapsspridning som gärna får ske kontinuerligt då nya elevkullar och personal växlar med tiden. Studien visar även att belöning är en viktig faktor för elevernas motivation och deras upplevelse av tallrikssvinnprojektet, detta något som man med fördel kan forska vidare kring. Det vore även önskvärt att utveckla de belöningssystem som har visat sig lyckade ifrån tidigare projekt, en möjlighet är att låta universitet vara med och ta fram dessa.

Värt att nämna är att siffrorna som ligger till underlag för att visa på kostnaderna ifrån tallriksvinn i skolmåltiden, som återkommer i Naturvårdverkets rapporter, är hämtade ifrån en studie som gjordes år 2008 i Tyresö. Detta indikerar att det finns anledning att uppdatera dessa siffror. Vidare bör man i enlighet med de rekommendationer som finns framtagna i studier inom EU, utveckla gemensamma definitioner kring olika former av matsvinn och de mätningmetoder som används.

Då studien visar att motivationen bakom att slänga mindre mat skiljer sig åt mellan individer, är det av vikt att tänka igenom och erbjuda olika alternativ så att projektet når alla. De två fokusgrupperna i denna studie var talande exempel på detta. Med en kombination av kunskapsspridning, delaktighet och belöning, som kan fås i samband med att man uppnått ett resultat, ges elever förutsättningar att förändra sitt beteende i samband med tallriksvinnprojekt. En yngre generation som har kunskap och förståelse kring svinnets påverkan på miljön, liksom insikter i betydelsen av det egna beteendet, är en av förutsättningarna för att Sveriges regering på sikt ska lyckas med att uppnå miljömålen.

Referenser

Biological Intelligent Service (BIO IS). (2010). *Preparatory study on food waste across EU* 27. Hämtad 2015-03-29 från http://ec.europa.eu/environment/archives/eusd/pdf/bio_foodwaste_report.pdf

Bohner, G., & Wänke, M. (2003). *Attitudes and Attitude Change*. Psychology Press Ltd, Hove.

Brembeck, H., Johansson, B., Bergström, K., Jonsson, L., Ossiansson, E., Shanahan, H., o.a. (2010). *Barn som medforskare av matlandskap*. Göteborg: Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Brunn, U. (2015, 17 april). Svinnutmaningen på Lexby skola (Blogginlägg). Hämtad 2015-04-29 från <http://smakfullabloggen.blogspot.se/2015/04/svinnutmaningen-pa-lexby-skola.html>

Dunsö, Olof., Jensen, Carl., Johansson, Malin., Stare, Malin., Stenmarck, Åsa & Sörme, Louise. 2013. *Förbättrade matavfallsfaktorer för verksamheter*. Rapport/ SMED. 2013:117. Norrköping: Sveriges Meteorologiska och Hydrologiska Institut.

Engström R, Kanyama-Carlsson Annika (2004) *Food losses in food service institutions. Examples from Sweden*, Food Policy 29 (2004), 203-214.

Gustavsson, J., Cederberg, C., Sonesson, U., van Otterdijk, R. & Meybeck, A. (2011). *Global food losses and food waste – Extent, cause and prevention*. Food and agriculture organization off the United Nations (FAO). Rome.

Gustavsson, J. & Stage, J. (2011). *Retail waste of horticultural products in Sweden*. Resources, Conservation and Recycling 55, 554-556.

Göteborgs Stad Miljöförvaltningen. (2010). *Släng mindre mat – vinst för miljö och ekonomi*. Göteborg: Miljöförvaltningen.

Haglund, L. (2013). *Minska matsvinnet i kommunen – fakta och goda exempel* (Rapport dec 2013). Jordbruksverket, Livsmedelsverket och Naturvårdsverket.

Krumboltz, J.D. & Krumboltz, H.B. (1972). *Changing Children's behavior*. Prentice Hall, Inc., Engelwood Cliffs, New Jersey.

Lundqvist, J., C. de Fraiture and D. Molden. *Saving Water: From Field to Fork – Curbing Losses and Wastage in the Food Chain*. SIWI Policy Brief. SIWI, 2008.

Lundqvist, S och Walch, M. (1995). *Barn i grupper – Struktur, process och psykoterapi*, 2:a upplagan. Natur och kultur, Borås.

Lönnehed, O. (2012, 18 oktober). Hinken minskade matsvinnet. *Partille Tidning*.

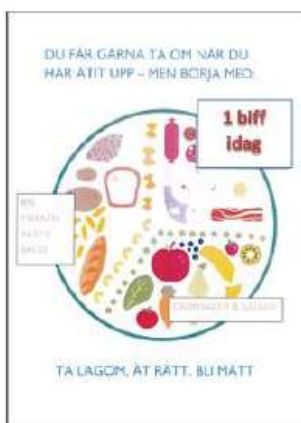
- Modin, R. (2011). *Livsmedelssvinn i hushåll och skolor- en kunskapssammanställning* (Livsmedelsverkets rapportserie nr 4/2011). Livsmedelsverket: National food administration, Sweden.
- Morgan, D. (1998b). *Planning Focus Groups*. The Focus Group Kit, no 1. Thousand Oaks: Sage.
- Naturvårdsverket. (2015). Bilaga 3. *Sammanställning av åtgärder per aktör*. Naturvårdsverket: Stockholm.
- Naturvårdsverket. (2014). *Vad görs åt matsvinn? Data, åtgärder och styrmedel med fokus på Norden, Storbritannien och Nederländerna*. Naturvårdsverket: Stockholm
- Naturvårdsverket. (2009).). *Minskat svinn av livsmedel i skolkök - Erfarenheter och framgångsfaktorer*. Naturvårdsverket: Stockholm.
- Olofsson, M. (1996). *Pedagogiskt ledarskap*. Bonnier, Falköping.
- Patel, R., & Davidsson, B. (2003). *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Svenska MiljöEmissionsData (SMED). (2014). Hämtad 2015-02-26 från Uppföljning av etappmålet för ökad resurshushållning i livsmedelskedjan.
- Thornberg, R (2004). *Grupprocesser och social påverkan – Socialpsykologi med fokus på skolan*, Rapport 144:237, PiUS – Pedagogik i utbildning och skola, Lidköpings universitet.
- Tursunovic, Mirzet. (2002) *Fokusgruppsintervjuer i teori och praktik*. Sociologisk forskning No 1 s.62-89
- Wadström, O. (2004). *Att förstå och påverka beteendeproblem*, 3:e upplagan. Psykologinsats, Linköping.
- Wallman M., Berglund M., Cederberg C. (2013) *Miljöpåverkan från animalieprodukter – kött, mjölk och ägg*. Livsmedelsverket Rapport nr 17, 2013
- Wibeck, V. (2010). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetoder*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Åbacka, G. (2008). *Att lära för livet hemma och i skolan. Elevers uppfattningar av kost och hälsa, konsumtion och privatekonomi samt hushåll och miljö*. Åbo: Åbo Akademis förlag. Diss. Åbo Akademi.

Bilaga 1

Påminnelse!

Stor aktivitet för att synliggöra svinnet i skolmatsalarna börjar nästa vecka.

Aktivitet:

- På griffeltavlorna synliggör vi hur mycket mat vi kastat dagen innan.
- Rekommenderad portion

Mål: 50% mindre tallrikssvinnet

Lyckas vi med detta bjuder köket på överraskning till alla barnen (och de vuxna:) Överraskning kan tex vara frukt, fredagsdessert eller annat gott som barnen skulle uppskatta.

Har ni frågor eller funderingar kring detta tveka inte att kontakta oss eller Kostenheten

Vi är tacksamma om ni informerar er personal om detta och att det blir en bra miljödiskussion

(och kanske även om hur man ska äta för att må bra?!)

Bilaga 2

Bilaga 3

Missivbrev till målsman

Hej,

I samband med det Tallrikssvinnprojekt som gjorts av ISS-måltidsservice har jag och min studiekollega valt att genomföra fokusgruppsintervjuer med några frivilliga elever i klass 6A1.

Under gruppintervjun kommer vi att prata med eleverna kring hur de upplevt veckorna då Tallrikssvinnprojektet pågått. Gruppintervjun kommer att ske i samband med svensklektionen och pågår ca 40 minuter.

Vi skriver en kandidatuppsats vid Göteborgs Universitet och dessa gruppintervjuer utgör en viktig del av vår studie. Eleverna kommer att väljas ut slumpmässigt och vara anonyma, inga personuppgifter kommer att publiceras i studien. Delar av resultatet kommer vi att presentera för klassen.

Vi önskar att ert barn vill medverka i vår studie.

Lämna gärna den påskrivna blanketten redan imorgon, fredagen den 13 mars, alt. måndag den 16 mars.

Stort tack Lena och Helena!

- Ja, mitt barn _____ får gärna delta i gruppintervju om Tallrikssvinnprojektet.
- Nej tack.

Målsmans namnteckning
Bilaga 2

Bilaga 4

Intervjuguide för fokusgrupper i årskurs 6

1. Information

a) Hälsa alla välkomna.

b) Kort presentation

- Våra namn och respektive roller.
- Bakgrund (uppsats) Göteborg universitet. Ni är mycket viktiga personer för att vår uppsats.
- Det har varit ett tre veckors långt tallrikssvinnprojekt på skolan och nu är vi nyfikna på att höra hur ni upplever att det har varit. Vi har dragit lott bland er som ville vara med och ni hade tur att bli dragna.
- Det här är absolut inget som på något sätt påverkar era betyg och det finns inga ”rätta” svar.
- Samtalet kommer att ta cirka 40 minuter.
- Under samtalet kommer vi att ställa frågor men det viktigaste är att alla får berätta om sina tankar och funderingar. Det innebär att vi ibland kommer att avbryta er så att alla får komma till tals utan att ni pratar i munnen på varandra.
- Vi kommer att använda oss av våra mobiltelefoner för att spela in samtalet för att komma ihåg det viktiga som ni har pratat om här idag.
- Vi avslöjar inte vem som säger vad och era namn kommer inte att finnas med i rapporten.

2. Introduktionsfrågor

- Vad tycker ni om skolans matsal?
- Äter ni i matsalen?

Intervjuguide fortsättning

3. Övergångsfrågor

- Vad betyder lunchen för dig? (Enda lagade mål mat på dagen? Bli mätt? Samvaro?)
- Är ni hungriga vid lunch?
- Brukar ni ta reda på vad som serveras i matsalen innan ni går dit?

4. Nyckelfrågor

- Vad är tallrikssvinn?
- Tänker ni på hur mycket mat ni tar.
- Slänger ni mat och i så fall vad brukar det bero på?
- Ni har ju haft ett tallrikssvinsprojekt i skolans matsal; känner ni till det? I så fall hur fick ni reda på det?
- Har ni funderat på varför man har ett sådant projekt?
- Varför tror ni att det är viktigt att minska sitt tallrikssvinn?
- Har ni fått tips kring hur ni kan tänka när ni tar mat på tallriken? (mängd, tallriksmodell, salladsbuffé)
- Hur tycker ni att det fungerar att ta maten själva?
- Upplever ni att ni slänger mindre mat som ett resultat av projektet? I så fall vad har förändrats?
- Vet ni vad resultatet av projektet blev?

5. Avslutande fråga

- Om ni fick ge ett förslag; Vad skulle kunna göra att ni elever fortsätter att slänga mindre mat?